

Etik vid livets början och slut

Kommentarer biskopsbrevet "Livets början och livets slut" av docent Gert Nilsson vid ett zoom-seminarium ordnat av Kyrklig samling den 8 februari 2024.

Biskoparna är ute i ett angeläget ärende när de nu har gett ut ett brev om etiska problem som hör samman med livets början och slut. Tidigare har kyrkans röst i dessa frågor kommit till tals i ett antal remissvar på statliga utredningar, svar som redovisat kyrkans hållning i dessa frågor men som lästs endast av en mindre grupp människor, även om de i vissa fall fått något större publicitet. Nu vänder sig biskoparna till innehavarna av kyrkans vinningstjänst, präster och diakoner. Kyrkans ämbete är tredelat med tanke på de uppgifter innehavarna har. Det betyder alltså en arbetsfördelning där de olika uppgifterna kräver skilda utbildningar och skilda sätt när det gäller att utöva tjänsterna. Det är därför inte lätt att formulera ett biskopsbrev så att såväl präster som diakoner upplever sig som adressater. Jag ser brevet snarare som ett sätt att i den allmänna debatten klargöra kyrkans ställningstagande i dessa livsviktiga frågor, och ett sådant syfte är väl befogat i en kultur där de så kallade kristna värdena inte längre är självklara. Men då behövs också ett klargörande av vad kristen tro är och vad den kan betyda för människor.

Sedan är det naturligtvis en viktig fråga, som jag dock inte besvarar, vem som kan uttala sig å kyrkans vägnar: Ärkebiskopen, biskopsmötet, kyrkomötet, läronämnden, kyrkostyrelsen, någon arbetsgrupp (som nu senast beträffande klimatet)? I Danmark gäller följande: kyrkan talar genom sin förkunnelse och sina ritual. Förkunnelsen har där en hög status.

Brevet är viktigt och har många förtjänster. Mina kommentarer består av vissa kompletteringar och korrigeringar samt i att peka på tidigare behandling av dessa frågor. Dessutom antyder jag ett annat sätt att låta etiken komma till tals. Jag syftar alltså på själva den etiska metoden, som jag finner otillfredsställande. I stället för de fyra principerna, som blir grunden för den etiska analysen, menar jag att problemen kunde fått en klarare belysning genom att i stället låta följande motsatspar belysa frågorna: Ideal och verklighet, Absoluta och relativa värden, Individ och kollektiv, styrda av människosynen och det därav följande människovärdet.

Biskoparna säger i klartext att kristen tro har både en personlig och samhällelig sida. Däremot tycks de acceptera det som är lagstadgad praxis utan vidare diskussion och ifrågasättande och med antydning om att kyrkan inte skall lägga sig i politiken. Här skiljer de sig från det som kommit till uttryck i tidigare uttalanden

och där det varit självklart för kyrkan att kritisera det som enligt kristen tro är felaktigt, och så föreslå alternativa synsätt.

Brevet är skrivet i en öm och försiktig ton, kanske av rädsla för att annars vara dömande. Ibland så försiktigt att själva konflikten blir dold. Så talas det till exempel om synd i teologisk mening. För en del år sedan kom också från biskopsmun talet om en teologisk jungfrufödelse. Med det menades av allt att döma något som i vanlig mening inte är sant. Skall vi tolka teologisk synd på samma sätt? Som om synd i stället är misstag och felaktiga beslut.

I en kyrka som gör anspråk på att vara luthersk gäller det att rätt skilja mellan lag och evangelium. Eftersom lagen i brevet får en dunkel utläggning blir evangeliet lagiskt. Lagen kommer enligt lutherskt bruk till uttryck dels genom den skapelsegivna lagen, det anonyma kravet för att tala med Lögstrup, dels genom förkunnelsen. Den är till för att underlätta livet i samhället, och för att föra oss till omvändelse och syndabekännelse. Evangeliet, nåden, förlåter och upprättar oss men blir ingen ny lag. Brevet ger intryck av att nådens uppgift är att göra oss till goda och samhällsdugliga varelser.

Människosynen borde ha fått ett större utrymme i brevet. Den kristna människosynen är nämligen inte längre självklar. I boken *Det svårfångade människovärdet*, utgiven av Statens medicinsk-etiska råd, skildras två människosyner. Läkaren och författaren Per Christian Jersild grundar människovärdet på demokratiska beslut. Han vet att det är en svag grund, det vi beslutar i dag kan en annan majoritet ändra i morgon, men han har ingen annan grund, säger han eftersom han är ateist. Jesuitpatern och etikprofessorn Erwin Bischofberger och biskopen Helge Brattgård har en annan grund för människovärdet, nämligen ”den verklighetens urgrund som vi kallar Gud.” I annat sammanhang har religionsfilosofen och etikern K E Lögstrup betonat att ”människans värde finns i förväg och kommer från annat håll.” Människovärdet finns alltså redan när människan gör sitt inträde i världen, eller, om man så vill, när livet tänds genom befruktningen.

Just därför att den kristna människosynen inte längre är självklar bör kyrkan i sin förkunnelse och i kulturdebatten slå vakt om den kristna synen och kritisera den ateistiska.

Eftersom teologin är svag blir etiken grundlös, det gäller både individuetiken och socialetiken. Lögstrup driver en ontologisk etik enligt vilken livet självt skriver etiken. Etiken är skiljelinjen mellan gott och ont. Det absolut goda är att ta hänsyn till medmänniskan, absolut ont är att trumfa igenom hänsynen till sig själv på medmänniskans bekostnad. Detta är absolut. Men sättet på vilket vi främjar medmänniskans liv kan växla i tid och rum.

Detta innebär att något är ont och därmed synd. Det innebär också att om vi kommer till en punkt där vi måste kränka en annan människas värde måste det ske med godtagbara argument, argument som är godtagbara både för individen och samhället.

Livets slut

När det gäller de konkreta frågorna börjar jag med livets slut. Där håller biskoparna fast vid den hållning som kyrkan tidigare gett uttryck för: att med aktiva åtgärder avsluta en människas liv är fel. Här behövs emellertid en utförligare argumentation. Utanför kyrkans murar, ibland även innanför, pågår en debatt där kraven på dödshjälp blir allt starkare. Assisterat självmord är mer eller mindre etablerat. I Läkartidningen har föreslagits att om eutanasi införs vore sjukhusprästen den som är mest lämpad att ge den dödande sprutan, eftersom det skulle strida mot läkaretiken att läkaren gjorde det.

Också i Danmark har debatten blossat upp igen. Bakgrunden är att människor vill låta sin autonomi, och sitt behov av kontroll, komma till sin rätt. Vidare har talet om en värdig eller ovärdig död liksom om ett värdigt eller ovärdigt liv blivit argument för dödshjälpsförespråkarna. I Holland (16.6 miljoner invånare) är antalet eutanasier nu uppe i 9000 per år. Vilken beredskap har präster och diakoner för att gå in i denna debatt? Och hur kommer kyrkan att reagera om riksdagen godkänner dödshjälp? Kommer den att acceptera lagen och lydigt inordna sig? Eller kommer kyrkan att protestera och fortsätta att driva sin linje? Svaret är tyvärr inte självklart.

Det som kan motverka kraven på dödshjälp är insatser för ökad livskvalitet hos kroniskt och svårt sjuka människor och människor med svåra handikapp. Sådana insatser är emellertid beroende av ekonomi och därmed politiska beslut. I dagarna har man kunnat läsa om hur man av kostnadsskäl dragit in vak på en palliativ avdelning. Sådant gynnar kraven på dödshjälp. Detta är något som kyrkan borde protestera mot. I en luthersk kyrka hör till predikoämbetet att påtala när överheten, det vill säga den politiska makten, brister i sitt ansvar eller missbrukar makten. Här behöver emellertid både präster och diakoner och för all del även biskopar verktyg för att kunna göra detta. Ett socialetiskt handlande kräver vishet.

En sak som behöver diskuteras är *den dubbla effekten*. Morfin lindrar smärtan, men det påskyndar också döden. Detta är ett problem som kräver svåra val och ytterligare bearbetning. Vi vet ju att morfin ofta användes under pandemin på de covidsjuka patienterna, och att många dog till följd av detta.

När det gäller organdonation har Svenska kyrkan nu av allt att döma intagit den hållning som katolska biskopsämbetet och frikyrkorna redan intog på 1990-talet, men som dåvarande centralstyrelsen av partipolitiska skäl inte kunde ansluta sig

till. Svenska kyrkan kunde således inte ansluta sig till det ekumeniska svaret. Om kyrkans ändrade hållning beror på ett annat synsätt nu eller om det bara rör sig om att acceptera lagen framgår inte. Ändringen är enligt min mening riktig, men frågan är om ändringen beror på en ny bearbetning eller på ett okritiskt accepterande av ett riksdagsbeslut. Om det senare är fallet väcker det allvarliga farhågor inför framtiden.

Livets början

Fosterdiagnostik. De första metoderna för fosterdiagnostik togs fram för att spåra foster som bar på Downs syndrom. I Läkartidningen på 1990-talet infördes en artikel av landstingspolitikern i Stockholm Henrik Åkerman där han redogjorde för hur mycket av allmänna medel som kunde sparas om man efter fosterdiagnostik aborterade foster som bar på Downs syndrom. En annan landstingspolitiker har uttryckt det så här: om vi inför nya metoder i sjukvården vill vi att de skall vara kostnadseffektiva. Nu har emellertid metoderna utvecklats så att det är möjligt att genom fosterdiagnostik kunna ha beredskap för livsbefrämjande åtgärder när barnet föds. Fosterdiagnostiken är alltså inte längre bara abortinriktad utan även fosterinriktad.

Som brevet nämner är de selektiva aborterna problematiska. Det gäller emellertid inte endast då det handlar om skadade eller sjuka foster utan även aborter som beror på oönskat kön.

Den gravida kvinnan och fostret – två individer, om fosterdiagnostik, om sena aborter var titeln på betänkandet om utredningen om det ofödda barnet (SOU 1989:51). Där korrigeras den syn som kom till uttryck i samband med abortlagens tillkomst 1974, där fostret reducerades till en cellklump och ett bihang till kvinnans kropp. I stället är det nu tal om två skyddsvärda individer. I sitt remissvar tog kyrkorna klart avstånd från aborter på grund av oönskat kön. Inget om detta nämns i brevet.

Abort. Antalet aborter i Sverige är 35-38000 per år. Sverige har högst aborttal i Norden. Många kvinnor genomgår mer än en abort. Socioekonomiska faktorer anges som orsak till många aborter, alltså faktorer som är möjliga att påverka.

Ingenstans i brevet står i klartext angivet vad en abort är, att den är ett utsläckande av mänskligt liv. I brevet söker man komma undan konflikten genom att i anslutning till läronämnden 1993 skilja mellan foster och barn. Abort ses därför inte som att ta bort ett barn utan som att ta bort ett foster. Detta står emellertid i strid med det som står i fosterdiagnostikutredningens betänkande att kvinnan och fostret är två individer där båda har skyddsvärde. Den etiska konflikten består därför i att i en abortsituation kränks den enes värde, fostrets strävan att leva eller kvinnans vilja att bestämma över sin kropp.

I ett uttalande av Svenska Ekumeniska Nämnden i abortfrågan 1990, på önskemål av biskopsmötet och Svenska baptistsamfundet, föreslås att

- aktualisera och diskutera den bakomliggande grundsynen som utgjorde motiveringen till abortlagen i syfte att få till stånd en ändring som ansluter sig till den syn som redovisas i *Den gravida kvinnan och fostret – två individer* (SOU 1989:51).
- söka få till stånd en harmonisering av den nordiska abortlagstiftningen så att abortingreppen tillåtes senast under tolfte havandeskapsveckan,
- aktualisera och betona faderns roll,
- lyfta fram och analysera de faktorer som ligger till grund för ett abortbeslut,
- begära, och i sin förkunnelse betona, att samhället måste ställa sådana resurser till förfogande, att abortsökande kvinnor får verklig valfrihet i frågan om att föda eller genomgå abort,
- genom diakoni och själavård ge stöd till de föräldrar som befinner sig i en abortsituation
- grundligt diskutera frågan om preventivmedelsrådgivning,
- i sin förkunnelse och undervisning betona livets helgd,
- blottlägga och tydliggöra konflikterna,
- peka på förlåtelsens möjlighet.

(*Abort, fosterdiagnostik, människovärde*, Tro&Tanke 1991:7 s. 9). Detta tycks ha förbigått det nuvarande biskopsmötet.

I kyrkornas svar på fosterdiagnostikutredningen, vari biskopsmötet ingår, heter det bland annat att de ”vill betona att det ofödda barnet är ett specifikt mänskligt liv och som sådant en individ med mänskliga intressen och med rätt till liv och utveckling. Denna syn på det ofödda barnet får i dag också stöd från nyare embryologisk forskning som visar att fostret är ett aktivt agerande, om än beroende, subjekt. Den ofödda människan måste liksom andra människor betraktas på sina egna villkor. Det står därvid klart att fostret är bärare av anspråk på att få sin integritet, dvs sitt egenvärde respekterat” (Tro&Tanke 1991:7 s 13-25).

Det verkar som om biskopsmötet är okunnigt om detta och har en motstridande uppfattning.

Personal som möter kvinnor i mödra- och förlossningsvården och i själavården har vittnat om hur ett abortingrepp kan följa kvinnan genom årtionden. Hon kan ha upplevt abortbeslutet som fel, tragiskt eller ofrånkomligt. Hon kan ha tagit emot Guds förlåtelse, men har likväl osynliga ärr efter det som skedde. Hon är inte hjälpt av att det ”bara var ett foster”, det var ju ett barn som inte blev fött. Därför hjälper det inte att dölja den etiska konflikten. Värdekonflikter måste, som Anne-Marie Thunberg ofta påpekade, hållas levande. Det är ju först då som

förlåtelsen kan bli en verklighet och evangeliet får avsedd verkan. Även hos sjukhuspersonalen kan aborter bli traumatiska. De ser ju vad det handlar om.

Biskopsbrevet framhåller att man i den etiska diskussionen kan komma fram till olika beslut. Vad som inte nämns i brevet är att inte alla beslut behöver vara likvärdiga och att vissa beslut kan vara felaktiga och till och med benämnas som synd. Detta blir tydligt med den ontologiska etiken enligt Lögstrup.

Med ovan nämnda kompletteringar och korrigeringar tror jag att biskopsbrevet kan stimulera till en kritisk reflektion över dessa viktiga frågor och till ett ifrågasättande av den människosyn som kommer till uttryck i såväl motiveringen av abortlagen som i kraven på dödshjälp. En verksamhet som inte kan skiljas från kyrkans förkunnelse, själavård och omsorg.

Gert Nilsson